

Research Paper

Analyzing and Explaining the Components of Social Innovation in Urban Regeneration (Case Study: Tabriz Atigh Project)

Hamid Ghaffari¹ , Ahad Nejad Ebrahimi^{*2} , Morteza Mirgholami³

¹ Ph.D. Candidate of Islamic Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

² Professor of the Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

³ Professor of the Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

[10.22080/usfs.2026.29096.2516](https://doi.org/10.22080/usfs.2026.29096.2516)

Received:

April 15, 2025

Accepted:

September 24, 2025

Available online:

January 20, 2026

Keywords:

Social Innovation,
Urban Regeneration,
Atigh Project, Tabriz

Abstract

The need for change in line with today's needs makes it necessary to apply new approaches, such as social innovation, in the regeneration of problematic urban textures. Social innovation can play an important and effective role in solving the problems and issues of these contexts by overcoming the inefficiency of old policies and solutions, as well as finding new and efficient solutions. The most important goal of the present study is to explain the components and indicators of social innovation in urban regeneration. In this regard, library-documentary studies were used to compile the research literature, and field studies were used to examine and evaluate the scope of the research. The results of the study are that the four components of "empowerment and capacity building", "participation and cooperation", "solutions and creative ideas", and "change and transformation" are the most important components of social innovation in urban regeneration. Also, in this research, the Atigh project of Tabriz city was selected as a case study, which is one of the most important regeneration projects implemented in the country and in the city of Tabriz. The results obtained indicated that the Atigh project performed poorly in terms of paying attention to the opinions of residents, attracting their participation and cooperation, developing innovative local solutions, and entrepreneurship, and in general, has failed to create a fundamental and significant change in the quality of life of residents and businessmen in the project area.

Copyright © 2024 The Authors. Published by University of Mazandaran. This work is published as an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

*Corresponding Author: Ahad Nejad Ebrahimi

Address: Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

Tel: +989144113198

Email: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

This article is derived from the Doctoral dissertation of the first under supervision of the other authors in Tabriz Islamic Art University.

1. Introduction

Social innovation is an essentially contested concept, emphasizing its complex and open character. Despite the multiple interpretations of social innovation, several common features of social innovation have emerged in the literature: its social nature; its novelty; and the adaptation, diffusion, and transformation of social relations in the form of new principles of collective action, governance, and participation. Social innovation can provide innovative solutions to problems by involving everyone. This process can, in addition to utilizing social resources, convince other actors to accept the solution, so that the solution becomes part of society. In recent years, various policies and approaches have been used to improve the situation and enhance the quality of life in the historical texture of Tabriz, each of which has had successes and failures in different areas of planning and implementation. Accordingly, the most important goal of the present study is to explore and explain the components of social innovation in urban regeneration. In this regard, the Atigh project of Tabriz city, which is one of the historical contexts of Tabriz city and the most important regeneration projects implemented nationwide, is studied and analyzed.

2. Research Methodology

The present research is applied-developmental in terms of its purpose, so that the results can be used to meet the needs and solve the problems of worn-out urban textures. It is also of a descriptive-analytical type in terms of method, so that the methods of text content analysis and logical reasoning were used to regulate concepts and extract the components and indicators of social innovation in urban regeneration. To study the scope of the

research, which is the Atigh project in the historical texture of the city of Tabriz, the field survey method and the interview method were used. The research process was as follows: after proposing the problem and presenting the theoretical foundations of the research, the components of social innovation in urban regeneration were extracted. Also, to qualitatively measure social innovation indicators in the Atigh project in Tabriz city, in addition to field surveys and observing different parts of the project, the researcher used a qualitative research method to analyze some indicators in the form of semi-structured interviews.

3. Research Findings

The Atigh project in the historical texture of Tabriz has been carried out with minimal consultation with the public and various stakeholders. As was noted in various interviews, one of the most important issues that was pointed out was the inattention of the project participants to the opinions of residents, businessmen, and users of this project. This lack of consultation has led to numerous legal disputes between the residents and businessmen of this project and the city administration, resulting in a prolonged implementation time for the project and dissatisfaction among citizens. Although the Atigh project was initially prepared with the aim of increasing the quality of life of residents of the historical texture of Tabriz and reached the implementation stage, due to the prolonged implementation time, legal problems between residents and businessmen and the city administration, and also the citizens' dissatisfaction with some parts of it, it could not effectively respond to its initial goals, failing from the perspective of a fundamental change in the quality of life of residents.

4. Conclusion

Social innovation, as a new approach, can play an effective and useful role in the urban regeneration of problematic textures. Social innovation can take a positive and new step in this field by finding the best ways to solve existing challenges. In a situation where previous approaches have not been able to solve the problems of these textures well, social innovation can take action to improve the situation and enhance the quality of life of these textures by considering creative and positive ideas that are appropriate to the economic, social, physical, and cultural situation of problematic urban textures. In this study, the Atigh project, which is one of the historical textures of Tabriz city and one of the most important urban regeneration projects developed and implemented nationwide, was studied and analyzed. In examining the Atigh project, it was determined that many of the social innovation indicators in urban regeneration in this project are not in a desirable state, so that this project has performed poorly in terms of paying attention to the opinions of residents, attracting their participation and cooperation, developing local innovative

solutions, and entrepreneurship, failing to create a fundamental change in the life quality of residents and businessmen in the project area. Although the realizability of the social innovation approach in the regeneration of Iranian cities has much to do with it, and despite the weakness in institutional and legal structures, it cannot be expected that the maximum benefit can be obtained from this approach. However, by changing the approaches and methods of urban planning and governance, an important step can be taken towards the success of this approach in the regeneration of urban textures.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors appreciate all the scientific consultants in this paper.

علمی پژوهشی

واکاوی و تبیین مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری (نمونه مطالعاتی: پروژه‌ی عتیق شهر تبریز)

حمید غفاری^۱ ID، احد نژادابراهیمی^{۲*} ID، مرتضی میرغلامی^۳ ID

^۱ دانشجوی دکتری شهرسازی اسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
^۲ استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
^۳ استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

doi 10.22080/usfs.2026.29096.2516

چکیده

نیاز به تغییر متناسب با نیازهای امروزه، کاربست رویکردهای جدید همانند نوآوری اجتماعی در بازآفرینی بافت‌های مسأله‌دار شهری را لازم و ضروری می‌نماید. نوآوری اجتماعی می‌تواند با غلبه بر ناکارآمدی سیاست‌ها و راه‌حل‌های قدیمی و همچنین با یافتن راه‌حل‌های جدید و کارا نقش مهم و مؤثری در حل مسائل و مشکلات این بافت‌ها ایفاء کند. مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری می‌باشد که در این راستا از مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی به منظور تدوین ادبیات پژوهش و از مطالعات میدانی به منظور بررسی و ارزیابی محدوده پژوهش بهره گرفته شده است. نتایج پژوهش به این صورت است که چهار مؤلفه‌ی "توانمندسازی و ظرفیت‌سازی"، "مشارکت و همکاری"، "راه‌حل و ایده خلاقانه"، و "تغییر و تحول" مهم‌ترین مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری می‌باشند. همچنین در این پژوهش پروژه‌ی عتیق شهر تبریز به عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب گردیده است که یکی از مهم‌ترین پروژه‌های بازآفرینی اجرا شده در سطح کشور و شهر تبریز می‌باشد. نتایج به دست آمده بیانگر آن بود که پروژه‌ی عتیق از منظر توجه به نظرات ساکنان، جلب مشارکت و همکاری آن‌ها، توسعه راه‌حل‌های نوآورانه بومی محلی، و کارآفرینی ضعیف عمل کرده و در کل نتوانسته است تحول بنیادی و مهمی در کیفیت زندگی ساکنان و کسبه محدوده پروژه ایجاد کند.

تاریخ دریافت:

۲۶ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۲ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۳۰ دی ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

نوآوری اجتماعی، بازآفرینی شهری، پروژه‌ی عتیق، تبریز

* نویسنده مسئول: احد نژادابراهیمی

آدرس: دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

تلفن: ۰۹۱۴۴۱۱۳۱۹۸

ایمیل: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول تحت راهنمایی دیگر نویسندگان در دانشگاه هنر اسلامی تبریز می‌باشد.

۱ مقدمه

می‌دهد که هر کدام از آنها با توجه به شرایط زمانی و مکان اجرا، نوع نگاه خاصی در بازآفرینی داشته‌اند. بافت باارزشی همچون بافت تاریخی شهر تبریز رویکردی را در بازآفرینی می‌طلبد که ضمن احترام به فرهنگ و هنارهای موجود در آن نسبت به ارائه راه‌حل‌های خلاقانه و نو برای کاستن از مسائل و مشکلات بافت اقدام نماید. در همین حال رویکرد جدیدی همچون نوآوری اجتماعی می‌تواند با مدنظر قرار دادن ایده‌های خلاقانه و مثبت که متناسب با وضعیت اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و فرهنگی بافت‌های مسئله‌دار شهری است در جهت بهبود وضعیت و ارتقای کیفیت زندگی این بافت‌ها اقدام کند. بر همین اساس مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر واکاوی و تبیین مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری می‌باشد که در این راستا پروژه‌ی عتیق شهر تبریز که یکی از مهم‌ترین پروژه‌های بازآفرینی اجرا شده در سطح کشور و بافت تاریخی شهر تبریز می‌باشد مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۲ مبانی نظری

مفهوم‌سازی نوآوری در مفهوم اجتماعی را می‌توان در زمینه‌های مذهبی از قرن پانزدهم، انقلاب‌های سیاسی در قرن‌های هفدهم و هجدهم، اصلاحات اقتصادی در قرن نوزدهم و جنبش‌های اجتماعی و علوم مدیریتی در قرن بیستم دنبال کرد (Mehmood & Imran, 2021, 1870). مفهوم نوآوری اجتماعی در زمینه‌های مختلف تحقیقاتی مانند مدیریت بازرگانی، موفقیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی، هنر و خلاقیت و توسعه سرزمینی یا منطقه‌ای کاربرد دارد (von Schnurbein et al, 2021, 3). مولارت^۱ و همکاران (۲۰۱۳) نشان دادند که نوآوری اجتماعی می‌تواند در موقعیت‌های مختلف جغرافیایی و زمینه‌ای پدیدار شود. آن‌ها نوآوری اجتماعی را فرآیندی از اقدام مشترک بین سازمان‌های مردمی محلی و بازیگران

در سالیان اخیر، نوآوری اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای توسط افراد و جوامع آن‌ها و همچنین بخش مدنی، دولتی و خصوصی مورد استفاده قرار گرفته است. با وجود اینکه دویست سال است که عملاً وجود دارد، اما چالش‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مبرمی که شهرها اخیراً با آن مواجه شده‌اند، همراه با پیشرفت‌های روزافزون در فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) نوآوری اجتماعی را به خط مقدم توسعه شهری آورده است (Angelidou & Psaltoglou, 2017, 113). نوآوری اجتماعی هنوز به دلیل تسلط ادبیات خاکستری و سیاست‌مدار، مفهوم ضعیفی دارد. نوآوری اجتماعی یک مفهوم اساساً مورد مناقشه است که بر ماهیت پیچیده و باز آن تأکید دارد (von Schnurbein et al, 2021, 1). نوآوری اجتماعی یک مفهوم مفید برای پرداختن به اشکال مهم تغییر و تحول در سازمان‌ها، محله‌ها، شهرها و جوامع است (Nyseth & Hamdouch, 2019, 2).

با توجه به اهمیت بالای بافت‌های تاریخی و ارزش‌های نهفته در آن‌ها، ضروری به نظر می‌رسد با رویکردی جدید نسبت به حل مسائل و مشکلات این بافت‌ها نگاه شود و راه‌حلهایی نو با در نظر گرفتن ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن‌ها ارائه شود. این در حالی است که شیوه‌ها و رویکردهای سنتی در بازآفرینی و ارتقای وضعیت این بافت‌ها دیگر از کارایی لازم در پاسخ به مشکلات این بافت‌ها برخوردار نیستند. در سالیان اخیر از سیاست‌ها و رویکردهای مختلفی جهت بهبود وضعیت و ارتقای کیفیت زندگی در بافت تاریخی شهر تبریز بهره گرفته شده است که هر کدام از آن‌ها موفقیت‌ها و شکست‌هایی در زمینه‌های مختلف برنامه‌ریزی و اجرا داشته و بعضاً تأثیرات مثبت و در بعضی از حوزه‌ها تأثیرات منفی بر بافت داشته‌اند. سیر تحول این رویکردها نشان

¹ Moulaert

زیادی برخوردار است، زیرا آن‌ها شخصیت خاص محلی نوآوری اجتماعی را تعیین و تحت تأثیر قرار می‌دهند" (Kosmynin, 2017, 17&18). یک وجه مشترک برای نوآوری اجتماعی محلی و توسعه شهری، مفهوم «محیط نوآورانه» است. این محیط پویا، که در آن ظرفیت نوآورانه از طریق پروژه‌های مشارکتی مبتنی بر جامعه پرورش و اجرا می‌شود، برای پیوند مجدد مکان‌سازی با تجربه زندگی روزمره محله‌ها مورد نیاز است. ذینفعان جامعه محلی از طریق مشارکت خود، نیازهای اجتماعی را در مرکز توسعه شهری و مداخلات برنامه‌ریزی قرار می‌دهند (Ardill & Lemes de Oliveira, 2018, 213). شواهد اخیر از تحقیقات نشان داده است که چگونه ابتکارات مبتنی بر جامعه می‌توانند نوآوری اجتماعی را در سطح محلی ایجاد کنند و در نتیجه توسعه سرزمینی را ارتقا دهند. این امر مطمئناً می‌تواند رخ دهد، اما تحت برخی شرایط خاص. نوآوری اجتماعی نباید به عنوان یک ابزار "رفع سریع" در نظر گرفته شود که راه‌حل‌های سریعی برای مشکلات مبرم ارائه می‌دهد. این یک موضوع کاملاً زمینه‌ای است که نیاز به تحلیل عمیق در محیط‌های سازمانی و مکانی خاص دارد (Ostanel, 2017, 7).

۳ پیشینه پژوهش

مطالعات و بررسی پژوهش‌های قبلی انجام گرفته در ارتباط با موضوع تحقیق می‌تواند علاوه بر آشنایی با تحقیقات انجام گرفته در این حوزه و اجتناب از دوباره‌کاری، در تکمیل و تدقیق موضوع مورد مطالعه کمک شایانی نماید. در سال‌های اخیر در رابطه با موضوع پژوهش، مطالعاتی انجام شده است که در ادامه به توضیح هر یک از این پژوهش‌های انجام شده پرداخته می‌شود. ادلر^۲ و همکاران (۲۰۲۴) در مقاله‌ی "نوآوری اجتماعی، تحول و سیاست عمومی: به سمت مفهوم‌سازی و ارزیابی انتقادی" نقش نوآوری اجتماعی را در سیاست تحول‌آفرین مفهوم‌سازی کرده، گزینه‌های خطمشی را شناسایی

مختلف جامعه برای شناسایی مشکلات و توسعه راه‌حل‌های خلاقانه بر اساس سه بعد توصیف کردند: ارضای نیازهای اساسی، ایجاد اشکال جدید روابط اجتماعی و توانمندسازی جوامع از طریق اقدامات جمعی و بسیج سیاسی. یک عنصر کلیدی در این درک از نوآوری اجتماعی این است که نمی‌توان آن را از بستر اجتماعی- فرهنگی و اجتماعی- سیاسی که در آن ظهور می‌کند جدا کرد، نوآوری اجتماعی به نوبه خود مبتنی بر هم‌افزایی ثمربخش بین نوآوری در روابط اجتماعی و شیوه‌های ارضای نیازهای انسانی است. نوآوری در روابط اجتماعی به طور اجتناب‌ناپذیری به معنای بهبود ارتباطات بین گروه‌ها و بین افراد و دموکراتیزه کردن رویه‌های تصمیم‌گیری - نوآوری اجتماعی در حکمروایی است (Nussbaumer & Moulaert, 2004, 256). بنابراین، نوآوری اجتماعی به طور گسترده به عنوان تولید ارزش اجتماعی در برآوردن نیازهای اجتماعی و ایجاد روابط یا همکاری‌های اجتماعی جدید برای افزایش ظرفیت جامعه به منظور نقش ایفا کردن درک می‌شود (Ardill & Lemes de Oliveira, 2021, 57).

برای تحلیل ظهور و توسعه نوآوری اجتماعی در منطقه، درک عمیقی از بافت محلی مورد نیاز است. در عمل، نوآوری‌های اجتماعی در چارچوب پیچیده‌ای از گفتمان‌ها، سیاست‌ها و نهادهای محلی به وجود می‌آیند. دست‌اندرکاران نوآوری اجتماعی باید به محیط زمینه‌ای و نهادی گسترده‌تری که در آن فعالیت می‌کنند بپردازند. ون دایک^۱ و همکاران تأکید می‌کنند که اگرچه نوآوری اجتماعی بدون توجه به بافت سرزمینی در سطح جهانی ترویج می‌شود، نوآوری اجتماعی یک فرآیند ذاتاً قلمروبندی شده است - تأثیر و فرآیند نوآوری اجتماعی با منطقه‌ای که این ابتکار در آن رخ می‌دهد ارتباط نزدیک دارد. همانطور که توسط ون دایک و همکاران تأکید شده است، "هنگام مطالعه نوآوری اجتماعی از منظر سرزمینی، برجسته کردن عوامل و نهادها از اهمیت

² Edler

¹ Van Dyck

نوآورانه‌ای است که با هدف پاسخگویی به یک نیاز اجتماعی، از طریق سازمان‌ها، افراد یا شرکت‌هایی که هدف اصلی آن‌ها اجتماعی است، رواج می‌یابد. یوسفی^۴ (۲۰۲۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان "ارزیابی کاربست رویکرد نوآوری اجتماعی در بهسازی سکونتگاه‌های غیررسمی نمونه موردی ناحیه منفصل شهری نایس" بیان می‌کند نوآوری اجتماعی فقط به یک بعد از سکونتگاه‌های غیررسمی توجه نمی‌کند بلکه در یک طیف وسیع ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... را نیز در برمی‌گیرد. طبق چارچوب مفهومی به دست آمده از فصل پنجم این پژوهش برای ظرفیت‌سازی جهت ترویج نوآوری اجتماعی باید در جهت بهبود بخشیدن به پنج شاخصی که به عنوان مشکلات سر راه نوآوری در بهسازی سکونتگاه غیررسمی نایس به دست آمده است، تلاش نمود. این پنج شاخص عبارتند از ضعف سرمایه اجتماعی نو، نبود عدالت فضایی، نبود عدالت آموزشی، مشارکت شهروندی ضعیف، و اقتصاد غیررسمی و متزلزل.

پژوهش‌های بررسی شده در پیشینه پژوهش نشان‌دهنده آن است که اکثر این پژوهش‌ها بیشتر در راستای ابهام‌زدایی از کاربست مفهوم نوآوری اجتماعی در حوزه شهر و بازآفرینی شهری صحبت می‌کنند ولی در ارائه مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی بافت‌های شهری و محلی ناتوان هستند. همچنین برخی از این پژوهش‌ها در رابطه با نوآوری‌هایی که قبلاً ایجاد شده‌اند نکته‌هایی را بیان می‌کنند ولی در رابطه با سازوکار ایجاد و اجرای این نوآوری‌ها اطلاعات چندانی در اختیار پژوهشگران قرار نمی‌دهند. نکته قابل تأمل دیگر در پژوهش‌های انجام گرفته این است که اکثر این پژوهش‌ها توسط پژوهشگران علوم اجتماعی، اقتصاد، و مدیریت انجام شده‌اند که هر کدام از زاویه تخصصی خود به نوآوری اجتماعی در بافت‌های شهری نگریسته‌اند و کم‌تر پژوهشی را

می‌کنند و به خطرات بالقوه بسیج نوآوری اجتماعی برای تحولات اشاره می‌کنند. آنها همچنین بیان می‌کنند که مهم‌ترین نقطه قوت نوآوری اجتماعی ابتکار عمل شهروندان است. آن‌ها اهمیت نوآوری اجتماعی را برای دورویکرد سیاست متمایز می‌کنند: سیاست نوآوری تحول آفرین و سیاست نوآوری ماموریت‌محور. فیگوئردو^۱ و همکاران (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان "بازآفرینی شهری در پرتو نوآوری اجتماعی: مروری بر ادبیات یکپارچه سیستماتیک" بیان می‌کنند نوآوری اجتماعی به دنبال توسعه راه‌حل‌های نوآورانه برای مشکلات اجتماعی است. هدف این مقاله تحلیل ویژگی‌های نوآوری اجتماعی است که می‌تواند به بازآفرینی شهری کمک کند. در نتیجه‌ی مطالعات آن‌ها ۹ ویژگی از نوآوری اجتماعی برجسته می‌شود که به پروژه‌های بازآفرینی شهری برای دستیابی به نتایج فراگیرتر و پایدارتر کمک می‌کند: شبکه‌ها، روابط اجتماعی، همکاری، انسجام اجتماعی، ارضای نیازهای انسانی، بهبود کیفیت زندگی، توانمندسازی، پایداری، و مقیاس‌پذیری. دومانسکی^۲ و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله "مفهومی جامع از نوآوری اجتماعی و پیامدهای آن برای بافت محلی - اهمیت رو به رشد اکوسیستم‌ها و زیرساخت‌های نوآوری اجتماعی" به دنبال کمک به یک زمینه نظری مشترک در نظریه نوآوری اجتماعی با توضیح مفهومی جامع از نوآوری اجتماعی مبتنی بر نظریه اجتماعی هستند و پیامدهای نوآوری اجتماعی در بافت شهری را مورد بحث قرار می‌دهند. آنچیتئی^۳ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان "نوآوری اجتماعی از طریق بازآفرینی شهری - یک مدل محلی" زمینه تحلیلی یک مدل نوآوری اجتماعی را که از طریق یک فرآیند بازآفرینی شهری محلی تجزیه و تحلیل شده است، معرفی می‌کند. یافته‌های مقاله حاکی از آن است که هدف اصلی نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری محله‌فرنتاری که محدوده پژوهش می‌باشد سودآوری نیست بلکه نوآوری اجتماعی شامل فعالیت‌ها و خدمات

³ Anechitei

⁴ Yousefi

¹ Figueiredo

² Domanski

در ادامه در بخش مطالعه‌ی موردی نیز پروژه‌ی عتیق شهر تبریز از منظر شاخص‌های نوآوری اجتماعی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد.

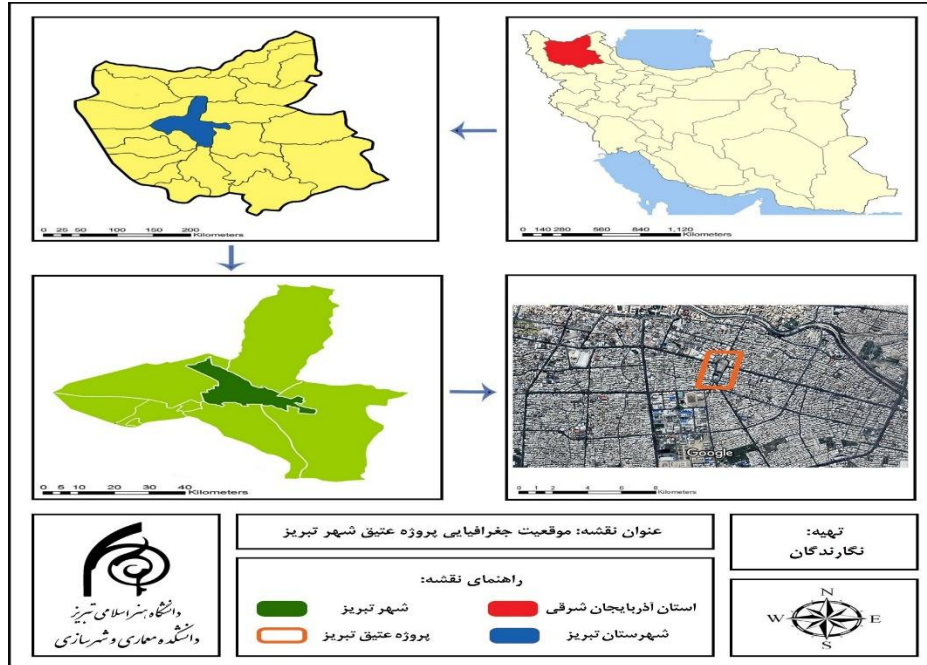
محدوده پژوهش

طرح موضعی عتیق یکی از چندین طرح توسعه‌ی مجدد زمین در شهر تبریز است که بعد از انقلاب اسلامی در بافت قدیمی و تاریخی شهر، انجام شده است. محدوده‌ی این طرح از غرب به خیابان شهید بهشتی (منصور سابق)، از شرق به مسجد کبود، از جنوب به خیابان امام خمینی و از شمال به خیابان مدرس (بهادری سابق) محدود شده است. طرح عتیق با تملک بالغ بر ۳۰۰ واحد مسکونی، تجاری و خدماتی با اعتباری بالغ بر ۱۵۵ میلیارد تومان در سال ۱۳۸۹ انجام شده است. این پروژه محدوده‌ای به مساحت ۲۰ هکتار را پوشش می‌دهد (Mirgholami et al, 2019, 45). این پروژه که در ابتدا با هدف کاستن از مشکلات موجود در بافت تاریخی شهر تبریز طراحی شده و به مرحله‌ی اجرا رسیده بود به علت طولانی شدن اتمام پروژه و همچنین استقبال اندک از طرف شهروندان در عمل نتوانست نقش‌آفرینی مطلوب و مؤثری در شهر داشته باشد. موقعیت جغرافیایی پروژه‌ی عتیق شهر تبریز در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

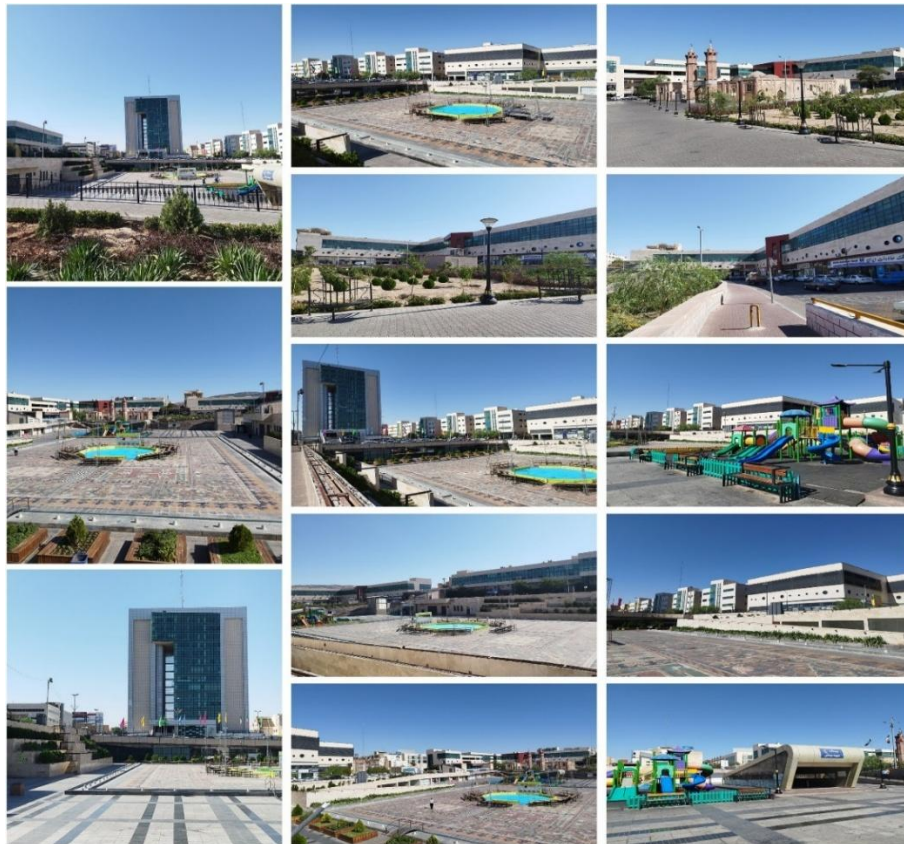
می‌توان در این زمینه پیدا کرد که در حوزه دانش برنامه‌ریزی شهری انجام گرفته باشد. در این پژوهش ضمن توجه به خلاءهای مطالعات انجام گرفته در این زمینه، نسبت به ارائه و تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری اقدام می‌گردد.

۴ روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، پژوهشی کاربردی- توسعه‌ای می‌باشد به نحوی که نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در رفع نیازها و حل مشکلات بافت‌های مسأله دار شهری مورد استفاده قرار گیرد. همچنین این پژوهش از لحاظ روش، از نوع توصیفی- تحلیلی می‌باشد به نحوی که برای تنظیم مفاهیم و همچنین استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری از روش‌های تحلیل محتوای متون و استدلال منطقی بهره گرفته شده است. به منظور مطالعه محدوده پژوهش نیز که پروژه‌ی عتیق در بافت تاریخی شهر تبریز می‌باشد از روش پیمایش میدانی و شیوه‌ی مصاحبه بهره گرفته شده است. فرآیند انجام پژوهش به این صورت است که پس از طرح مسأله و ارائه مبانی نظری پژوهش، نسبت به استخراج مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری اقدام می‌گردد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی پروژه عتیق شهر تبریز (ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۴)

شکل ۲. تصاویری از پروژه عتیق شهر تبریز (مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۴)

۵ یافته‌های پژوهش

۵/۱ تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری

هدف نوآوری اجتماعی به عنوان یک نوآوری برآورده کردن نیازهای اجتماعی از طریق ایجاد روابط اجتماعی جدید و همکاری‌ها و توانمندسازی ارزش است (Chen, 2022, 10). با وجود وضعیت نسبتاً گیج‌کننده‌اش، نوآوری اجتماعی حداقل یک مفهوم مفید برای پرداختن به اشکال مهم تغییر و تحول در سازمان‌ها، محله‌ها، شهرها و جوامع است. نوآوری اجتماعی با نوآوری‌هایی سروکار دارد که هم از نظر اهداف و هم از نظر ابزار اجتماعی هستند (Nyseth & Hamdouch, 2019, 2). نوآوری اجتماعی را نه تنها باید به عنوان فعالیت‌هایی با هدف حل مشکلات اجتماعی (مانند پدیده‌های طرد اجتماعی، فقر، کمبود رفاه، بیکاری و توسعه نیافتگی) درک کرد، بلکه به عنوان فرآیندی دانست که به شدت بر اقدامات توسعه‌یافته توسط شبکه‌های مشارکتی از پایین به بالا متکی است، اقداماتی که ممکن است آگاهانه رخ دهند یا از یک فرآیند تغییر اجتماعی بدون برنامه‌ریزی قبلی ناشی شوند. بنابراین، نوآوری اجتماعی نقش اصلی را در فرآیندهای تغییر اجتماعی ایفاء می‌کند که بین ارزش‌های برابری و همبستگی و مسائل اقتصادی متوازن است و به شمول اجتماعی و توسعه پایدار کمک می‌کند (Cunha & Benneworth, 2020, 61). نوآوری‌ها می‌توانند کارآفرینی مردمی را تسهیل کنند و به ادغام گروه‌های حاشیه‌نشین در شمول مالی کمک کنند. این معمولاً یا با بهره‌برداری از دانش سنتی مانند کشاورزی یا صنایع دستی یا برای انطباق فناوری مدرن که برای اکثر مردم مقرون به صرفه است، مانند تلفن‌های همراه، انجام می‌شود. نوآوری‌هایی که از سر ضرورت به وجود می‌آیند اغلب دارای ارزش بالایی هستند زیرا می‌توانند به بهبود استانداردهای زندگی بیشتر از نوآوری‌های فنی بالاتر کمک کنند (Axelsson & Nilsson, 2017, 21).

نوآوری اجتماعی همچنین می‌تواند زمینه‌های محلی را از طریق افزایش انسجام اجتماعی، ایجاد یا برقراری مجدد روابط چندبخشی، یادگیری متقابل، اشکال جدید همکاری و حکمرانی، و تغییر رویه‌ها و ارزش‌های «قدیمی» شکل دهد (Kadyrova, 2021, 3). نوآوری‌های اجتماعی ناشی از تلاش‌های مشترک شامل رویکردهای بالا به پایین و پایین به بالا است. این نوآوری‌ها نیازمند مشارکت بین سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد کوچک هستند، زیرا آن‌ها به خلاقیت، تحرک و سرعت بالا معروف هستند. آن‌ها همچنین نیازمند مشارکت با سازمان‌های بزرگ‌تر، از جمله دولت‌ها، شرکت‌ها و سازمان‌های غیردولتی هستند که دارای ظرفیت اجرایی، انعطاف‌پذیری مالی و مقیاس‌پذیری هستند (Barroso, 2023, 8). پژوهشگران مختلف نوآوری اجتماعی مراحل و مسیرهای نوآوری اجتماعی و زمینه‌های سازمانی فرآیند نوآوری اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. با این حال، علاقه بیشتری به نشان دادن چارچوب‌های خاص نوآوری اجتماعی و مطالعه نوآوری‌های اجتماعی از طریق دریچه تغییر در ساختارهای نهادی، روابط اجتماعی و شیوه‌های اجتماعی وجود دارد تا از طریق دریچه منابع، مدیریت و مراحل (Kadyrova, 2020, 16).

اولین مؤلفه‌ی نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری "توانمندسازی و ظرفیت‌سازی" می‌باشد. افزایش توانایی‌ها و قابلیت‌های بازیگران مختلف اعم از دولت، شهروندان، سازمان‌های مدنی، دانشگاه‌ها، و شرکت‌های خصوصی برای مشارکت فعال در حل مسائل و مشکلات بافت‌های مسأله‌دار شهری می‌تواند زمینه‌های بهبود کیفیت زندگی در این بافت‌ها را فراهم کند. "ایجاد ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های لازم برای جذب ایده و نوآوری"، "تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد و اجتماعات علمی-حرفه‌ای"، "استفاده از سازوکارها و مشوق‌های مالی متنوع"، و "بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی محلی" از مهم‌ترین شاخص‌های مؤلفه‌ی توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در این نوع بازآفرینی

"توسعه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه بومی و محلی"، "تجاری‌سازی ایده‌ها و کارآفرینی"، و "تقویت نقش مردم و دانش محلی در فرآیند تولید ایده‌ها" از اهمیت بسزایی در مؤلفه‌ی راه‌حل و ایده‌خلافانه برخوردار می‌باشند. چهارمین و آخرین مؤلفه نیز "تغییر و تحول" می‌باشد. تغییر در ساختارهای نهادی و قانونی و همچنین تغییر رویکردها و شیوه‌های برنامه‌ریزی شهری گام مهمی در ایجاد تحول در وضعیت بافت‌های مسأله‌دار شهری است که نیازمند تلاش مشترک همه‌ی بازیگران اعم از دولت، سازمان‌های مدنی، شرکت‌های خصوصی، دانشگاه‌ها، و شهروندان می‌باشد. "بهبود و کارآمدسازی سازوکارهای قانونی و ساختارهای نهادی"، "شکستن الگوهای قدیمی و رایج"، و "تحول بنیادی در کیفیت زندگی ساکنان" از مهم‌ترین شاخص‌های مؤلفه‌ی تغییر و تحول در بازآفرینی شهری مبتنی بر نوآوری اجتماعی می‌باشند. مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری مطابق جدول شماره ۱ قابل ارائه می‌باشد.

شهری می‌باشند. دومین مؤلفه "مشارکت و همکاری" می‌باشد که با درگیرکردن ذی‌نفعان مختلف در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری شهری در ارتباط است و می‌تواند با در نظر گرفتن نظرات و نیازهای مختلف در ارتقای وضعیت بافت‌های مسأله‌دار نقش مهمی ایفاء کند. در مؤلفه‌ی مشارکت و همکاری در بازآفرینی شهری مبتنی بر نوآوری اجتماعی شاخص‌هایی همچون "شناسایی و بکارگیری اشکال جدید همکاری"، "به اشتراک‌گذاری ایده‌ها با ذی‌نفعان مختلف"، و "تقویت تعاملات فکری بین متخصصان و مردم" از اهمیت بسزایی برخوردارند. سومین مؤلفه‌ی نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری "راه‌حل و ایده‌خلافانه" می‌باشد. جمع‌آوری ایده‌های نوآورانه در رابطه با حل مسائل شهری که مبتنی بر نقش مردم و دانش محلی است و با هدف تجاری‌سازی ایده‌ها و کارآفرینی در محدوده‌های هدف انجام می‌گیرد از مهم‌ترین ویژگی‌های این نوع بازآفرینی شهری می‌باشد. شاخص‌هایی مانند "یافتن راه‌حل‌های جدید و کارا"،

جدول ۱. مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری

پژوهش‌های پشتیبان	مؤلفه	اثر منتج شده بر بازآفرینی شهری
Kadyrova 2021, Zengin & Türker 2021, Chen 2022,	توانمندسازی و ظرفیت‌سازی	- خلق ارزش اجتماعی - ایجاد اشکال جدید روابط قدرت
شاخص		
- ایجاد ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های لازم برای جذب ایده و نوآوری - تقویت سازمان‌های مردم نهاد و اجتماعات علمی- حرفه ای - استفاده از سازوکارها و مشوق‌های مالی متنوع - بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی محلی		
پژوهش‌های پشتیبان	مؤلفه	اثر منتج شده بر بازآفرینی شهری
Axelsson & Nilsson 2017, Cunha & Benneworth 2020, Kadyrova 2021, Barroso 2023	مشارکت و همکاری	- ایجاد نقش‌ها و روابط اجتماعی جدید - انسجام اجتماعی
شاخص		
- شناسایی و بکارگیری اشکال جدید همکاری - به اشتراک‌گذاری ایده‌ها با ذی‌نفعان مختلف - تقویت تعاملات فکری بین متخصصان و مردم		
پژوهش‌های پشتیبان	مؤلفه	اثر منتج شده بر بازآفرینی شهری
Nyseth & Hamdouch 2019, Christmann 2019, Zengin & Türker 2021, Chen 2022, Barroso 2023	راه‌حل و ایده‌خلاقانه	- ایجاد نوآوری‌ها - کارآفرینی اجتماعی
شاخص		
- یافتن راه‌حل‌های جدید و کارا - توسعه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه بومی و محلی - تجاری‌سازی ایده‌ها و کارآفرینی - تقویت نقش مردم و دانش محلی در فرآیند تولید ایده‌ها		
پژوهش‌های پشتیبان	مؤلفه	اثر منتج شده بر بازآفرینی شهری

- تغییر نهادی و سیستمی - تأثیر اجتماعی - رضایتمندی اجتماعی	تغییر و تحول	Axelsson & Nilsson 2017, Anechitei 2018, Nyseth & Hamdouch 2019, Cunha & Benneworth 2020, Barroso 2023
شاخص		
- بهبود و کارآمدسازی سازوکارهای قانونی و ساختارهای نهادی - شکستن الگوهای قدیمی و رایج - تحول بنیادی در کیفیت زندگی ساکنان		

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

۵٫۲ بررسی پروژه عتیق از منظر شاخص‌های نوآوری اجتماعی

در این بخش از پژوهش پروژه عتیق که یکی از مهم‌ترین پروژه‌های بازآفرینی اجرا شده در سطح کشور و بافت تاریخی شهر تبریز می‌باشد از منظر شاخص‌های نوآوری اجتماعی مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. بر اساس مدل نظری پژوهش، شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری در چهار مؤلفه‌ی "توانمندسازی و ظرفیت‌سازی"، "مشارکت و همکاری"، "راه‌حل و ایده خلاقانه"، و "تغییر و تحول" برجسته می‌شوند که در این بخش از پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. روش نمونه‌گیری نیز نمونه‌گیری در دسترس بوده است که پرسش‌شوندگان شامل شهروندانی می‌باشند که دارای سطح اطلاعات کافی به منظور صحبت در مورد پروژه عتیق می‌باشند. در تعیین حجم نمونه‌ها نیز قانون رسیدن به اشباع اطلاعاتی مدنظر بوده است به نحوی که مصاحبه‌ها تا زمانی که داده‌ها و مقولات به اشباع برسند ادامه می‌یابد. بر همین اساس با ۳۸ نفر از شهروندان که شامل ساکنان، کسبه و استفاده‌کنندگان از پروژه عتیق می‌باشند مصاحبه‌هایی انجام گرفت. ذکر این نکته ضروری است با توجه به اینکه قشر زنانی که در آنجا ساکن بودند یا از قسمت‌های مختلف پروژه استفاده می‌کردند علاقه‌ی چندانی به مصاحبه با محقق نداشتند از این‌رو اکثر مصاحبه‌شوندگان را مردان تشکیل می‌دهند به نحوی که ۲۵ نفر را قشر مردان و ۱۳ نفر را قشر زنان تشکیل می‌دهند. همچنین در مصاحبه‌های انجام گرفته سعی گردید بیشتر از رده‌های سنی جوانان و میانسالان که با پروژه عتیق آشنایی داشته و در مورد آن اطلاعات کافی داشتند

بهره گرفته شود. برای هر شرکت‌کننده در مصاحبه به طور کلی حدود ۱۵ الی ۲۰ دقیقه به طول انجامید سعی بر آن شد تا با طرح سؤالات معین در ارتباط با پروژه عتیق ابعاد مختلف نوآوری اجتماعی مورد پرسش قرار گیرد. از این منظر با توجه به شاخص‌های استخراج شده در فصل دوم پژوهش برای نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری، برخی شاخص‌هایی که نیاز به جمع‌آوری اطلاعات از شهروندان اعم از ساکنان، کسبه، و استفاده‌کنندگان از پروژه بود بر اساس پرسش‌های محوری مطرح گردید. جهت تدقیق یافته‌ها نیز سعی گردید سؤالات جزئی‌تر و تکمیلی‌تر متناسب با روند گفت‌وگو و با توجه به اهداف پژوهش مطرح و از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شود. پس از انجام و پیاده‌سازی مصاحبه‌ها سعی گردید به منظور جمع‌آوری داده‌های پشتیبان و تدقیق تحلیل‌های انجام گرفته برای هر شاخص علاوه بر مشاهده و تجزیه و تحلیل قسمت‌های مختلف پروژه عتیق توسط محقق از مشورت‌های لازم با برخی از کارشناسان و متخصصان شهری نیز بهره گرفته شود تا بتوان به تحلیلی دقیق از پروژه بازآفرینی عتیق از منظر شاخص‌های نوآوری اجتماعی دست یافت که در ادامه‌ی پژوهش به شرح ذیل ارائه می‌شود.

۵٫۲٫۱ تحلیل مؤلفه‌ی توانمندسازی و ظرفیت‌سازی

در مصاحبه‌های انجام گرفته در رابطه با پروژه عتیق به وضوح می‌توان دریافت که دست‌اندرکاران تهیه و اجرای این پروژه هیچ توجهی به بهره‌گیری از نظرات ساکنان و کسبه نداشته‌اند و ردپای ضعیفی هم نسبت به بهره‌گیری از نظرات خبرگان شهری در این پروژه قابل مشاهده و درک است. همین بی‌توجهی

نقل مکان کنند اما حمایت‌های مالی لازم از آن‌ها در این طرح پیش‌بینی و در نظر گرفته نشده بود. سازوکاری که بیشتر در این پروژه بکار رفت این بود که برخی کسبه‌ی قدیمی که در محدوده پروژه فعالیت داشتند صاحب مغازه‌ی جدید در کاربری‌های تجاری احداث شده در این پروژه شدند. با توجه به تبدیل کاربری‌های تجاری قدیمی و سنتی در این پروژه به کاربری‌های تجاری مدرن دیگر شاهد کسب‌وکارهای متناسب با بافت تاریخی در این پروژه نیستیم به نحوی که بر اساس مشاهدات و مصاحبه‌های انجام گرفته محقق با کسبه و شهروندان این کاربری‌ها به مانند گذشته از رونق برخوردار نیستند و مورد استقبال مردم نیز قرار نگرفته‌اند و می‌توان گفت این پروژه از منظر شاخص "بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی محلی" ضعیف عمل کرده و موفقیت چندانی در این زمینه به دست نیاورده است.

به نظرات شهروندان باعث شده است که پروژه عتیق از منظر شاخص "ایجاد ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های لازم برای جذب ایده و نوآوری" در وضعیت نامناسبی قرار بگیرد به نحوی که می‌توان گفت در این زمینه بسیار ضعیف عمل کرده است. پروژه عتیق با "بهره‌گیری از سازمان‌های مردم نهاد و اجتماعات علمی- حرفه‌ای" همچون دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز که در محدوده بافت تاریخی قرار دارد می‌توانست از بسیاری ایرادات وارد بر این پروژه بکاهد ولی در عمل با نادیده گرفتن نقش این سازمان‌ها، صنف‌ها، گروه‌ها و اجتماعات با مشکلات بسیاری در طی سال‌های اجرای پروژه مواجه گردید. در رابطه با شاخص "استفاده از سازو کارها و مشوق‌های مالی متنوع" می‌توان به این نکته اشاره کرد برخی از ساکنان و کسبه‌ای که در محدوده احداث این پروژه ساکن بودند یا مغازه داشتند ناگزیر بودند ملک خودشان را به فروش برسانند و به محله‌های دیگر

جدول ۲. وضعیت شاخص‌های توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در پروژه عتیق شهر تبریز

وضعیت در پروژه عتیق	شاخص
با توجه به اینکه یکی از نقایص اصلی این پروژه بی‌توجهی به نظرات ساکنان و کسبه می‌باشد و همچنین ردپای ضعیف بهره‌گیری از نظرات خبرگان شهری، پیش‌بینی‌های لازم برای ایجاد ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های لازم برای جذب ایده و نوآوری در آن انجام نشده است.	ایجاد ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های لازم برای جذب ایده و نوآوری
بی توجهی به نقش سازمان‌ها، صنف‌ها، گروه‌ها و اجتماعات مردمی و عدم بهره‌گیری از پتانسیل‌های علمی و دانشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز که در بافت تاریخی قرار دارد.	بهره‌گیری از سازمان‌های مردم نهاد و اجتماعات علمی - حرفه‌ای
عدم حمایت مالی مناسب از مالکینی که به علت اجرای پروژه مجبور به واگذاری ملک‌شان بودند و به جاهای دیگر نقل مکان کردند. سازوکاری که بیشتر در این پروژه بکار گرفته شد صاحب مغازه شدن برخی کسبه‌ی قدیمی در کاربری‌های تجاری احداث شده بود.	استفاده از سازوکارها و مشوق‌های مالی متنوع
جایگزینی کاربری‌های سنتی و قدیمی با کاربری‌های تجاری مدرن که متناسب با ویژگی‌های بافت نبودند و با استقبال اندک شهروندان نیز از این کاربری‌ها همراه بود.	بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی محلی

بی‌توجهی دست‌اندرکاران این طرح به نظرات ساکنان، کسبه و استفاده‌کنندگان از این پروژه بوده است به نحوی که همین عدم نظرخواهی باعث ایجاد اختلافات حقوقی و قانونی فراوان بین ساکنان و کسبه این پروژه با مدیریت شهری شد که نتیجه

۵،۲،۲ تحلیل مؤلفه‌ی مشارکت و همکاری

پروژه عتیق در بافت تاریخی شهر تبریز با کمترین نظرخواهی از مردم و ذی‌نفعان مختلف انجام شده است به نحوی که در مصاحبه‌های مختلف انجام گرفته نیز یکی از مهم‌ترین مواردی که اشاره شد

اشکال جدید همکاری"، "به اشتراک‌گذاری ایده‌ها با ذی‌نفعان مختلف"، و "تقویت تعاملات فکری بین متخصصان و مردم" بسیار ضعیف عمل کرده است و نتوانسته است در این موارد نوآوری خاصی داشته باشد.

آن طولانی شدن زمان اجرای پروژه و نارضایتی شهروندان بود. در هیچکدام از مراحل تهیه و اجرای این طرح نمی‌توان ردپایی از تعامل فکری، مشورت و به اشتراک‌گذاری ایده‌ها با ذی‌نفعان مختلف اعم از مردم و خبرگان را مشاهده کرد. می‌توان گفت این پروژه از منظر شاخص‌های "شناسایی و بکارگیری

جدول ۳. وضعیت شاخص‌های مؤلفه‌ی مشارکت و همکاری در پروژه عتیق شهر تبریز

شاخص	وضعیت در پروژه عتیق
شناسایی و بکارگیری اشکال جدید همکاری	بی‌توجهی به اهمیت جلب مشارکت و همکاری شهروندان و در نتیجه عدم بکارگیری شیوه‌ها و اشکال جدید همکاری
به اشتراک‌گذاری ایده‌ها با ذی‌نفعان مختلف	نادیده گرفتن ذی‌نفعان مختلف و مطرح نکردن و به اشتراک نگذاشتن ایده‌ها و طرح‌ها با آن‌ها
تقویت تعاملات فکری بین متخصصان و مردم	نبود ارتباط و تعامل فکری بین دست‌اندرکاران تهیه و اجرای طرح با مردم و مشورت نگرفتن از آن‌ها در رابطه با بخش‌های مختلف پروژه

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

به حدی نیست که بتوان کل پروژه را در دسته‌ی پروژه‌های مبتنی بر شهرسازی بومی و محلی جای داد. با وجود کاربری‌های تجاری متنوعی که در پروژه عتیق تعریف شده است می‌توان ردپای شاخص "تجاری‌سازی ایده‌ها و کارآفرینی" را در این پروژه مشاهده کرد ولی با توجه به استقبالی اندکی که از این کاربری‌ها توسط شهروندان شده است می‌توان گفت در این زمینه زیاد موفق عمل نکرده است که در مصاحبه‌های انجام شده نیز شهروندان و کسبه بر این نکته تأکید داشتند. بر همین اساس می‌توان گفت که پروژه عتیق از منظر تمایل به تجاری‌سازی تا حدودی موفق عمل کرده است ولی از منظر کارآفرینی در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. بر اساس شاخص "تقویت نقش مردم و دانش محلی در فرآیند تولید ایده‌ها" نیز همان‌طور که در مؤلفه مشارکت و همکاری بررسی شد طرح عتیق با کمترین نظرخواهی و مشورت در رابطه با ایده‌های در نظر گرفته شده برای محدوده اجرای پروژه همراه بوده است و به نقش ساکنان و دانش محلی در فرآیند تولید ایده‌ها کم‌ترین توجهی نشده است.

۵،۲،۳ تحلیل مؤلفه‌ی راه‌حل و ایده خلاقانه

در بررسی اجزای طرح عتیق می‌توان به وضوح این نکته را درک کرد که دست‌اندرکاران و تهیه‌کنندگان این طرح به دنبال پیاده‌سازی یک طرح جدید در محدوده اجرای پروژه بودند و می‌توان اذعان داشت که برخی از اجزای این طرح با خلاقیت‌هایی همراه بوده است هر چند زمان طولانی اجرای آن و مشکلات حقوقی به وجود آمده بین مالکان و مدیریت شهری از نو بودن و کارایی این خلاقیت‌ها کاسته است. بر اساس مشاهدات و بررسی‌های میدانی در رابطه با شاخص "توسعه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه بومی و محلی" می‌توان به این نکته اشاره کرد که کلیت پروژه عتیق، مصالح و معماری بکار رفته در آن نشان‌دهنده رویکرد مدرن در این طرح است. در طراحی پروژه عتیق بیشتر از الگوی معماری و شهرسازی غربی به جای الگوگیری از مدل شهرسازی ایرانی-اسلامی بهره گرفته شده است. هرچند برخی از مظاهر فرهنگ ایرانی-اسلامی مانند سنگفرش میدان که بالهام از طرح چهار باغ ایرانی طراحی شده است را می‌توان در این پروژه مشاهده کرد ولی

جدول ۴. وضعیت شاخص‌های مؤلفه‌ی راه‌حل و ایده خلاقانه در پروژه عتیق شهر تبریز

شاخص	وضعیت در پروژه عتیق
یافتن راه‌حل‌های جدید و کارا	برخی از قسمت‌های طرح با خلاقیت‌هایی همراه بوده و سعی شده است که از ایده‌های جدید استفاده شود. هر چند زمان طولانی اجرای آن و مشکلات حقوقی به وجود آمده بین مالکان و مدیریت شهری از نو بودن و کارایی این خلاقیت‌ها کاسته است.
توسعه‌ی راه‌حل‌های نوآورانه بومی و محلی	کلیت پروژه نشان‌دهنده رویکرد مدرن در طرح است و بیشتر از الگوی معماری و شهرسازی غربی بهره گرفته شده است به جای الگوگیری از معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی.
تجاری‌سازی ایده‌ها و کارآفرینی	ردپای این شاخص را می‌توان در کلیت پروژه مشاهده کرد هرچند استقبال کم مردم از کاربری‌های تجاری جدید موفقیت آن‌ها را زیر سؤال برده است.
تقویت نقش مردم و دانش محلی در فرآیند تولید ایده‌ها	این پروژه با کم‌ترین مشورت و نظرخواهی از مردم و کسبه انجام شده است و به نقش ساکنان محلی در فرآیند تولید ایده‌ها کم‌ترین توجهی نشده است.

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

حال این طرح می‌توانست با ارائه پیشنهادات و شیوه اجرای متفاوت نسبت به پروژه‌های دیگر اجرا شده نقشی هر چند کمرنگ در این زمینه ایفاء کند. تنها شاخصی که در مؤلفه تغییر و تحول می‌توان بیان کرد که پروژه عتیق تا حدی توانست به ایفای نقش بپردازد شاخص "شکستن الگوهای قدیمی و رایج" در زمینه نوسازی بافت‌های فرسوده بود. هر چند برخی پروژه‌هایی که در طرح عتیق پیاده‌سازی و اجرا گردید با اشکالات و عدم موفقیت‌هایی همراه بود ولی با این حال طرح عتیق با ارائه پروژه‌هایی متفاوت با دیگر پروژه‌های اجرا شده در بافت تاریخی شهر تبریز تا حدی توانست از الگوهای تکراری اجتناب و ردپایی هر چند کمرنگ در طرح‌ها و مداخلات بعدی در بافت تاریخی شهر تبریز داشته باشد.

۵،۲،۴ تحلیل مؤلفه‌ی تغییر و تحول

طرح موضعی عتیق هر چند در ابتدا با هدف افزایش کیفیت زندگی ساکنان بافت تاریخی شهر تبریز تهیه و به مرحله‌ی اجرا رسید ولی با توجه به طولانی شدن زمان اجرا، مشکلات حقوقی بین ساکنان و کسبه با مدیریت شهری، و همچنین عدم رضایت شهروندان از برخی قسمت‌های آن عملاً پروژه عتیق نتوانست به این هدف اولیه پاسخ‌دهی مناسب داشته باشد و می‌توان چنین بیان کرد که از منظر شاخص "تحول بنیادی در کیفیت زندگی ساکنان" با شکست مواجه گردید. با توجه به اینکه طرح عتیق یک پروژه موضعی در یک قسمت از بافت تاریخی شهر تبریز بود در کل نمی‌توان انتظار داشت در "بهبود و کارآمدسازی سازوکارهای قانونی و ساختارهای نهادی" نقش مهمی ایفاء کند. با این

جدول ۵. وضعیت شاخص‌های مؤلفه‌ی تغییر و تحول در پروژه عتیق شهر تبریز

شاخص	وضعیت در پروژه عتیق
بهبود و کارآمدسازی سازوکارهای قانونی و ساختارهای نهادی	هر چند طرح عتیق یک پروژه موضعی است و در کل نمی‌توان انتظار داشت در این زمینه نقش مهمی ایفاء کند ولی با این حال این طرح می‌توانست با ارائه پیشنهادات و شیوه اجرای متفاوت نسبت به پروژه‌های دیگر اجرا شده نقشی هر چند کمرنگ در این زمینه ایفاء کند.

شکستن الگوهای قدیمی و رایج	علی‌رغم وجود برخی اشکالات و نواقص این طرح توانسته است با ارائه پروژه‌هایی متفاوت با دیگر پروژه‌های اجرا شده در بافت تاریخی شهر تبریز از الگوهای تکراری و رایج اجتناب کند.
تحول بنیادی در کیفیت زندگی ساکنان	با توجه به طولانی شدن زمان اجرا، مشکلات حقوقی بین ساکنان و کسبه با مدیریت شهری، و همچنین عدم رضایت شهروندان از برخی قسمت‌های آن عملاً پروژه عتیق نتوانست به این هدف اولیه پاسخ‌دهی مناسب داشته باشد.

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

۶ نتیجه‌گیری

می‌باشند. در این پژوهش پروژه‌ی عتیق که یکی از مهم‌ترین پروژه‌های بازآفرینی شهری تدوین و اجرا شده در سطح کشور و بافت تاریخی شهر تبریز می‌باشد مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در بررسی پروژه عتیق مشخص گردید که بسیاری از شاخص‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری در این پروژه در وضعیت مطلوبی قرار ندارند به نحوی که این پروژه از منظر توجه به نظرات ساکنان، جلب مشارکت و همکاری آن‌ها، توسعه راه‌حل‌های نوآورانه بومی محلی، و کارآفرینی ضعیف عمل کرده و نتوانسته است تحول بنیادی و مهمی در کیفیت زندگی ساکنان و کسبه محدود پروژه ایجاد کند. این پژوهش می‌تواند زمینه‌ساز آغاز مطالعات بعدی در این حوزه‌ی مهم و تأثیرگذار در وضعیت بافت‌های شهری باشد. اکثر مطالعاتی که در رابطه با کاربست نوآوری اجتماعی در شهرها انجام گرفته‌اند توسط پژوهشگران علوم اجتماعی، اقتصاد، و مدیریت انجام شده‌اند که هر کدام از زاویه تخصصی خود به نوآوری اجتماعی در بافت‌های شهری نگریسته‌اند و کم‌تر پژوهشی را می‌توان در این زمینه پیدا کرد که در حوزه دانش شهرسازی انجام گرفته باشد. در راستای تحقق نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری می‌بایست هم به زمینه‌های محتوایی و هم به زمینه‌های ساختاری شهر توجه کرد تا بتوان به موازات آن‌ها نسبت به بکارگیری این رویکرد جدید در بافت‌های شهری اقدام کرد. برای اینکه بتوان از رویکرد نوآوری اجتماعی در شهرهای کشور استفاده کرد باید با در نظر گرفتن ویژگی‌های جامعه و شهر ایرانی-اسلامی اقدام کرد تا بتوان بیشترین بهره را از این رویکرد در بازآفرینی بافت‌های مسأله‌دار کشور به دست آورد.

بافت‌های تاریخی در شهرهای ایران به دلیل اهمیت بالای فرهنگی، تاریخی و همچنین اقتصادی نیازمند رویکردهایی می‌باشند که علاوه بر بهره‌گیری از پتانسیل‌های موجود بتوانند از مشکلات و چالش‌های این بافت‌ها نیز بکاهند. بافت تاریخی شهر تبریز یکی از مهم‌ترین بافت‌های شهری در سطح کشور است که امروزه با مسائل و مشکلات متعددی مواجه می‌باشد. نوآوری اجتماعی به عنوان یک رویکرد جدید می‌تواند نقش موثر و مفیدی در بازآفرینی شهری بافت‌های مسئله‌دار داشته باشد. نوآوری اجتماعی با یافتن بهترین راه‌ها برای حل چالش‌های موجود می‌تواند گام مثبت و جدیدی در این زمینه بردارد. در شرایطی که رویکردهای قبلی به خوبی نتوانسته‌اند مشکلات این بافت‌ها را حل کنند نوآوری اجتماعی می‌تواند با مدنظر قرار دادن ایده‌های خلاقانه و مثبت که متناسب با وضعیت اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و فرهنگی بافت‌های مسئله‌دار شهری است در جهت بهبود وضعیت و ارتقای کیفیت زندگی این بافت‌ها اقدام کند. رویکرد نوآوری اجتماعی با تولید ارزش اجتماعی، ایجاد اشکال جدید از روابط اجتماعی، و تولید راه‌حل‌های خلاقانه می‌تواند به گونه‌ای عمل نماید که علاوه بر حفظ ارزش‌های تاریخی و فرهنگی بافت، موجبات ارتقای وضعیت زندگی در آن شود.

با توجه به مطالعات انجام گرفته در این پژوهش مشخص گردید مؤلفه‌های نوآوری اجتماعی در بازآفرینی شهری مبتنی بر چهار مؤلفه‌ی "توانمندسازی و ظرفیت‌سازی"، "مشارکت و همکاری"، "راه‌حل و ایده خلاقانه"، و "تغییر و تحول"

منابع

- Angelidou, M. & Psaltoglou, A. (2017). An empirical investigation of social innovation initiatives for sustainable urban development. *Sustainable cities and Society*, 33, 113-125.
<https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.05.016>
- Ardill, N. & Lemes de Oliveira, F. (2018). Social innovation in urban spaces. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 10 (3), 207-221.
<https://doi.org/10.1080/19463138.2018.1526177>
- Ardill, N. & Lemes de Oliveira, F. (2021). Emerging Places of Social Innovation (POSI): A conceptual framework for social innovation in cities. *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 5(1), 55-70.
<http://dx.doi.org/10.24306/TrAE.SOP.2021.01.005>
- Axelsson, B. & Nilsson, H. (2017). How can Development Programs empower women's Entrepreneurship through Social Innovation?. Master Thesis, Lund University.
<https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/8933504>
- Barroso, M. M. (2023). Social Innovation as Driver of Brands with Purpose: The Cases of Coloradd and Lippor. Dissertation Masters in Innovation and Technological Entrepreneurship, The University of Porto.
https://sigarra.up.pt/feup/pt/public_geral.show_file?pi_doc_id=412814
- Chen, H. (2022). The Potential of Social Innovation in Rural Revitalisation: a comparative case study from Taiwan. Dissertation to obtain the doctoral degree of Agricultural Sciences (Dr. sc. Agr.), University of Hohenheim.
<https://hohpublica.uni-hohenheim.de/items/7f916cd1-6e75-4aa7-8596-d707ec938fc3>
- Christmann, G. B. (2019). Introduction: struggling with innovations. Social innovations and conflicts in urban development and planning. *European Planning Studies*, 28(3), 423-433.
<https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1639396>
- Cunha, J. & Benneworth, P. (2020). How to measure the impact of social innovation initiatives?. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 17, 59-75.
<https://doi.org/10.1007/s12208-019-00240-4>
- Domanski, D. Howaldt, J. & Kaletka, C. (2019). A comprehensive concept of social innovation and its implications for the local context – on the growing importance of social

- innovation ecosystems and infrastructures. *European Planning Studies*, 28(3), 454-474.
<https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1639397>
- Edler, J., Ostertag, K. & Schuler, J. (2024). Social innovation, transformation, and public policy: towards a conceptualization and critical appraisal. *Science and Public Policy*, 51(1), 80-88.
<http://dx.doi.org/10.1093/scipol/scad054>
- Figueiredo, Y. D., Prim, M. A. & Dandolini, G. A. (2022). Urban regeneration in the light of social innovation: A systematic integrative literature review. *Land Use Policy*, 113(C).
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105873>
- Kadyrova, A. R. (2020). Territorial and organisational aspects of social innovation emergence. Theses of doctoral (PhD) dissertation, The University of Manchester.
<https://research.manchester.ac.uk/en/studentTheses/territorial-and-organisational-aspects-of-social-innovation-emerg>
- Kadyrova, A. R. (2021). Exploring Structures of Urban Social Innovation Ecosystems: Cases of Manchester, Utrecht, Stockholm, Sofia and Budapest. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1-23.
<https://doi.org/10.1080/19420676.2021.1921013>
- Kosmynin, M. (2017). Social innovation as a response to institutional voids in a northern context – a study from the Murmansk region. Master Thesis, Nord University.
<https://nordopen.nord.no/nordxmlui/handle/11250/2466652?locale-attribute=en>
- Mehmood, A. & Imran, M. (2021). Digital social innovation and civic participation: toward responsible and inclusive transport planning. *European Planning Studies*, 29(10), 1870-1885.
<https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1882946>
- Mirgholami, M., Keynejad, M. A. & Alizadeh, B. (2019). The Evaluation of Spatial Justice in Redevelopment of Urban Spaces; Case study: Atigh Local Plan in the City of Tabriz. *Bagh-e Nazar*, 15(67), 43-52.
<https://doi.org/10.22034/bagh.2018.80613>
- Nussbaumer, J. & Moulart, F. (2004). Integrated Area Development and social innovation in European cities. *City*, 8(2), 249-257.
<https://doi.org/10.1080/1360481042000242201>
- Nyseth, T. & Hamdouch, A. (2019). The Transformative Power of Social Innovation in Urban Planning and

- Local Development. Urban Planning, 4(1), 1-6.
<https://doi.org/10.17645/up.v4i1.1950> (In Persian)
- Ostanel, E. (2017). Urban regeneration and social innovation: The role of communitybased organisations in the railway station area in Padua, Italy. *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 11(1), 79-91.
<https://doi.org/10.69554/AHNC8218>
- Yousefi, F. (2022). Evaluating the application of the social innovation approach in the improvement of informal settlements: A case study of the isolated Nayasr urban area. Master's thesis in urban planning, University of Kurdistan. [In Persian]
- <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/9fc6bda079ab342e70d90ea270a39a93>
- Zengin, N. & Türker, N. (2021). Social Innovation in Tourism Industry: A Case Study on Master's Students. *Journal of Academic Tourism Studies*, 2(1), 12-31.
<http://dx.doi.org/10.29228/jatos.51952>
- von Schnurbein, G., Potluka, O. & Mayer, A. (2021). Creating social innovation in urban development through collaborative processes. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 1-17.
<https://doi.org/10.1080/13511610.2021.1910800>